

VÂRIDÂT

alıp yaktırdığını söyleyen Ahmed Cevdet Paşa'ya göre *Vâridât*, *Fuşûş*'u taklit yoluyla yazılmış bir risâledir (*Kıyas-ı Enbiyâ*, XX, 1746).

Vâridât şârihi Harîrîzâde ile Niyâzi-i Mısırî eserin en güçlü savunucularıdır. Harîrîzâde "şehidlerin kutbu" diye nitelediği Şeyh Bedreddin'in gerçekte asılmadığını, idam sehvasına götürülmeden önce abdest alıp namaz kıldığını, namaz esnasında ruhunun bedeninden ayrıldığını, sadece ölü bedeninin idam fermanı yerini bulsun diye darağacında sallandırıldığını, kendisini çekemeyenlerin şeriatı bağlı bu Hanefî âlimine ziyaret ettiklerini söyler. Ona göre Abdullah-ı İlahî, Şeyh Yavsî ve Muhammed Nürü'l-Arabî *Vâridât*'ı lâyıkıyla anlayıp açıklamış, Nûreddinzâde ise sadece bazı meseleleri tenkit etmiştir. Harîrîzâde, mutasavvıflardan gelen bu türden eleştirilerin "zemmetme tarzında medih" kabul edilmesi gerektiğini, *Vâridât*'ın özünde şeriatı aykırı tek bir satır bile bulunmadığını ileri sürer (Ocakoğlu, s. 58-60). Niyâzi-i Mısırî, "Muhyiddîn ü Bedreddîn ettiler ih-yâ-yı dîn / Deryâ Niyâzi *Fusûs* enhândır *Vâridât*" diyerek Şeyh Bedreddin'i İbnü'l-Arabî ile aynı kategoride değerlendirir. Tasavvufta Şeyh Bedreddin tavrını devam ettiren Mısırî'nin *Tuhfetü'l-uşşâk*'ı konu ve üslup açısından *Vâridât*'ı çağırıştırır. Köstendilli Süleyman Şeyhî'ye göre hakikat-i Muhammediyye konusunu işleyen *Vâridât*'ta mutasavvıfların gizleyerek dile getirdikleri vahdet-i vücûd hakikatini Şeyh Bedreddin kendisine izin verildiğinden ya da mecbur olduğundan alenen ifade etmiştir.

Cumhuriyet sonrasında Şerefeddin Yaltkaya'nın *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin* adlı çalışmasının ardından (İstanbul 1924) Şeyh Bedreddin ile *Vâridât*'ı hakkında çeşitli yayınlar yapılmıştır. Bunların önemli bir kısmı ideolojik etkenlerle kaleme alınmış, gerçekte bir mutasavvif-âlim olan Şeyh Bedreddin'e "Osmanlı'da ateizmin, panteizmin, anarşizmin, komünizmin ve materyalizmin öncüsü" gibi hak-sız yakıştırmalarda bulunulmuştur. Bazı çalışmalar *Vâridât*'ı ilâhiyata dair bir kitap şeklinde değerlendirmekle birlikte bir tasavvuf metni olarak ele alınması hususunda eksiklikler bulunmaktadır. *Vâridât*'a şerh yazma geleneği Abdullah-ı İlahî ile başlamış (*Keşfü'l-Vâridât*, Ekrem Demirli, *Abdullah İlahî'nin Keşfu'l-Vâridât Adlı Eserinin Tahkiki*, yüksek lisans tezi, 1995, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Şeyh Yavsî (*Tahkiku'l-hakâik fi şerhi keşfi esrâri'd-*

dekâik, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, nr. 25, vr. 1^b-97^b) ve Nûreddinzâde ile (*er-Red'ale'l-Vâridât*, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2079/17) devam etmiştir. XVI-XIX. yüzyıllar arasında doğrudan eser hakkında çalışmalara rastlanmamaktadır. *Vâridât*, Muhammed Nürü'l-Arabî'nin Rumeli Manastır'da 1275'te (1859) yaptığı şerhle (*Le-tâ'ifü't-tahkikât*) yeniden gündeme gelmiştir. Bu şerh *Kisânâme* yazarı Zeynelâbidin Nâmik tarafından nazmen, Nürü'l-Arabî'nin halifelerinden Ali Örfî tarafından nesren Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 983). Ali Örfî'nin tercümesi Nürü'l-Arabî'nin bir diğer halifesi Hacı Maksud Hulûsi Efendi'nin ilâveleriyle birlikte M. Sadettin Bilginer ve Mustafa Varlı tarafından sadeleştirilerek neşredilmiştir (İstanbul 1979, 1994). Eseri son olarak Muhammed Nürü'l-Arabî'nin halifesi Harîrîzâde Kemâleddin Efendi şerhetmiştir (*Fütühât-ı İlahiyye*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, nr. 507; Hatice Ocakoğlu, *Harîrîzâde'nin Şeyh Bedreddin Vâridât'ı Üzerine Şerhinin Tahkik ve Değerlendirmesi [1-100 Varaklar Arası]*, yüksek lisans tezi, 2009, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Eserin Bilal Dindar, Ali Kozan tarafından hazırlanmış iki tenkitli neşri bulunmaktadır. Beş nüshanın karşılaştırıldığı Kozan neşrinde Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki (nr. 4900) 1083 (1672) tarihli nüsha esas alınmıştır (bk. bibl.). *Vâridât* Şeyhülislam Mûsâ Kâzım (nşr. M. Serhan Tayşi, İstanbul 2010), Mustafa Rahmi Balaban (İstanbul 1947), Bezmi Nusret Kaygusuz (İzmir 1957), Hilmi Ziya Ülken (*İslam Düşüncesi*, İstanbul 1966) içinde), Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul 1966), Cemil Yener (İstanbul 1970), Vecihi Timuroğlu (Ankara 1979), İ. Zeki Eyüboğlu (İstanbul 1980) ve Cengiz Ketene (Ankara 1990) tarafından Türkçe'ye, Bilal Dindar tarafından Fransızca'ya (bk. bibl.) çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyh Bedreddin [Simâvî], *Vâridât* (trc. Cemil Yener), İstanbul 1970, s. 44; a.e. (trc. Musa Kâzım Efendi, nşr. M. Serhan Tayşi), İstanbul 2010; Halil b. İsmâil, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin Manâkibi* (nşr. Abdülbâki Gölpınarlı – İsmet Sungurbey), İstanbul 1967, s. 131-132; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ*, İstanbul 1955, XX, 1746; *Osmanlı Müellifleri*, I, 39; Abdülbâki Gölpınarlı, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul 1966, s. 30-50; Bilal Dindar, *Şayh Badr al-Din Mahmûd et ses Wâridât* (doktora tezi, 1975), Université de Paris – Sorbonne Paris – IV Faculté des Lettres et Sciences Humaines; Necdet Kurdakul, *Bütün Yönleriyle Bedreddin*, İstanbul 1977, s. 70-74, 77-144; Ekrem Demirli,

Abdullah İlahî'nin Keşfu'l-Vâridât Adlı Eserinin Tahkiki (yüksek lisans tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s. 186-196; M. Balivet, *Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyân* (trc. Ela Güntekin), İstanbul 2000, s. 108-118; Müfid Yüksel, *Şeyh Bedreddin*, İstanbul 2002, s. 103-110; Ali Kozan, *Şeyh Bedreddin: Hayatı, İsyân Hadisesi ve Vâridât Adlı Risâlenin Metin Kritisini* (yüksek lisans tezi, 2003), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 103-127; a.mlf., *Şeyh Bedreddin ve Düşünce Tarihimizdeki Yeri* (doktora tezi, 2007), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "İdeolojik Okumalardan Bilimsel Zemine: Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin İsyânı", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih Edebiyat ve Müsiki Dergisi*, VII/13, Konya 2009, s. 189-196; Hatice Ocakoğlu, *Harîrîzâde'nin Şeyh Bedreddin Vâridât'ı Üzerine Şerhinin Tahkik ve Değerlendirmesi [1-100 Varaklar Arası]* (yüksek lisans tezi, 2009), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Şerefeddin Yaltkaya, "Şeyh Bedrettin'in Vâridâtı", *İnsan*, I/3, İstanbul 1938, s. 233-240; A. Tietze, "Sheykh Bâli Efendi's Report on the Followers of Sheykh Bedreddin", *Osm.Ar.*, sy. 7-8 (1988), s. 115-122.

SEMİH CEYHAN

VÂRİS

(الوارث)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "alışveriş vb. bir akid bulunmadan bir mala sahip olmak, ölen kimsenin servetinden pay almak" anlamındaki **vîrs** (**vîrâset**) kökünden türeyen **vâris** "ölünün malını mülk edinmeye hak kazanan kimse" demektir. Esmâ-i hüsnâdan biri olarak "varlığının sonunun bulunmaması vasfıyla kâinatın gerçek sahibi" mânâsına gelir (*Lisânü'l-^lArab*, "vrş" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 693-694). Kur'an-ı Kerim'de vîrâset (verâset) kavramı ondan fazla âyette "vâris olmak; vâris kılmak" anlamında fiil kalıplarıyla Allah'a nisbet edildiği gibi iki âyette vâris ismi çoğul sığasıyla (vârisîn, vârisûn) Allah'a izâfe edilmiş, bir âyette O'nun "vârislerin en hayırlısı" (ahsenü'l-vârisîn) olduğu belirtilmiş, iki yerde de göklerin ve yerin, bütün evrenin mirasının O'na ait bulunduğu vurgulanmıştır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "vrş" md.). Bunun dışında çeşitli âyetlerde Cenâb-ı Hakk'a kâinatın mülkiyeti nisbet edilmiştir (bk. MELİK). Vâris Tirmizî ("Da'avât", 82) ve İbn Mâce'nin ("Du'â", 10) esmâ-i hüsnâ rivayetlerinde yer almıştır (ayrıca bk. Râgıb el-İşfahânî, *el-Müfredât*, "vrş" md.).

Cenâb-ı Hakk'ın vâris ismi genellikle Mü'min sûresindeki âyetlerin (40/15-16) ışığı altında açıklanmıştır. Ruhların ve cesetlerin, birbirinden çok farklı insanların bir

araya geleceği ve gizli âşikâr bütün amel-lerin ortaya çıkacağı gün Allah tarafından, “Mülkiyet ve hâkimiyet bugün kimindir?” sorusu sorulacak, buna yine kendisi tarafından, “Kahhâr olan tek Allah’ındır” cevabı verilecek, o gün O’nun vâris ismi ve sıfatı işlemini yerine getirecektir (Elmalılı, V, 4150-4151). Burada söz konusu edilen vâris ismi, “başkasının mülkiyetinde bulunan bir şeye kendisinden sonra sahip olan” mânasına gelmez. Mâlikü’l-mülk olan Allah (Âl-i İmrân 3/26) her zaman kâinatın gerçek sahibidir. Ancak yer küresi, üzerinde yaşayan insanlara, belki de başka gezegenlerde yaşayan canlılara kendi mülkleri imiş gibi Allah tarafından verilmiştir ve bu durum kıyametin kopmasına kadar devam edecektir. Cenâb-ı Hak, ihtiyaç sahibi kimselere Allah rızası için ödünç verenleri kendisine ödünç vermiş derecesine yükseltmesi gibi (meselâ bk. el-Bakara 2/245; el-Hadîd 57/11, 18) lutfunun eseri olarak insanları dünya mülkünün sahibi kılmış, kendisini de onlardan sonra vârisi diye nitelendirmiştir. Esmâ-i hüsnâ hakkında dikkat çekici açıklamalarda bulunan Hattâbî vâris ismini “yaratılmışların hayatı son bulduktan sonra da varlığını sürdüren, elden ele dolaşan insan mülklerini ölümlemlerinden sonra asıl sahibi olarak geri alan” şeklinde yorumlamıştır (*Şe’nü’l-du’â*, s. 96). Halîmî vârisi Allah’ı öven sıfatlar arasında saymıştır; çünkü dünyadaki mülk sahiplerinin varlığı o mülklere bağlı iken Allah’ın varlığı herhangi bir şeye bağlı değildir. Gazzâlî, “Mülkiyet ve hâkimiyet bugün kimindir?” sorusunun dünyada kendilerinde mülkiyet ve hâkimiyet vehmeden insanlara yöneltileceğini söyler. Basîret sahiplerine gelince onlar bu nidânın mânasını her an hissetmekte, ses ve harf bulunmadan onu işitmekte, mülkiyet ve hâkimiyetin her an kahhâr olan tek Allah’a aidiyetini kabul etmektedir. Bu gerçeği, sadece fiildeki tevhidin mahiyetini idrak edip fiilî mülkiyet ve hâkimiyetin tek varlığa özgü bulunduğunu bilen kimse kavrayabilir (*el-Mağşadü’l-esnâ*, s. 160-161). Kulun vâris isminden nasibi, Allah tarafından kendisine lutfedilen mülkiyet ve hâkimiyet emanetine riayet edip adaletle ve cömertçe davranmak, bunun ebedî mutluluğunu sağlayacağı inancını taşımaktır. Vâris esmâ-i hüsnâdan âhir, bâkî, hay, kahhâr, mâlikü’l-mülk ve melik isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, I, 693-694; İbn Mâce, “Du’â”, 10; Tirmizî, “Da’avât”, 82; Ebû’l-Kâsim

ez-Zeccâcî, *İstikâku esmâ’illâh* (nşr. Abdülhüse-yin el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 173; Hat-tâbî, *Şe’nü’l-du’â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dek-kâk), Dimaşk 1404/1984, s. 96-97; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu’abi’l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 189; İbn Fûrek, *Mücerredü’l-Makâlât*, s. 56; Gazzâlî, *el-Mağşadü’l-esnâ* (Fazluh), s. 160-161; Elmalılı, *Hak Dî-ni*, V, 4150-4151.

BEKİR TOPALOĞLU

VARLIK

İran’da yayımlanan ilk Türkoloji dergisi.

İran’da Türkçe’nin yasak olduğu Pehlevî döneminin sona ermesinin hemen ardından Tahran’da Doktor Cevad Hey’et tarafından yayımlanmaya başlanmıştır (5 Mayıs 1979). Düzenli biçimde çıkan derginin yayın kurulu kurucusu ve baş editörü Cevad Hey’et dışında Hamid Nutkî, M. Ali Ferzâne, G. Hüseyin Begdili, Hamid Muhammedzâde, Timur Pîrhâşimî, A. Menzûrî Hâmne, H. Mecidzâde Savalan, Samed Serdâriyâ, Aziz Muhsinî, Kerim Meşrûteçi Sönmez, Ali Kemâlî, İsmâil Hâdî, M. Takî Zehtâbî, M. Hidayet Hesârî, Büyük Resuloğlu, M. Rızâ Hey’et, İbrâhim Refref, Ali Rızâ Sarrafi, Hasan Râşidî, Ekber Âzâd ve Hüseyin M. Güneyli gibi dilci ve edebiyatçılarından meydana gelmiştir. Ünlü şair Mehemmed Hüseyin Şehriyâr ilk sayıdan itibaren derginin şeref üyesidir. Yazıların yaklaşık beşte birinin Farsça neşredildiği derginin çıkış amacı bölgede Türk dili ve kültürünün doğru temeller üzerinde gelişimini sağlamak, Türk lehçe ve ağızlarının araştırılarak ortak bir yazı dili oluşturmak ve İran’da yıllarca asimilasyon politikasına mâruz kalan Türkler’in millî kimliğinin yeniden şekillenmesine yardımcı olmaktır. Derginin yayımlandığı ilk yıllarda Türkçe’yi okumakta zorluk çeken okuyucular için her sayının sonuna Türkçe-Farsça bir sözlük bölümü eklenmiştir.

Uzun yıllar Türkçe’nin yasaklanması sebebiyle bölgede imlâ ve edebî dil konusunda bir birlik bulunmadığından *Varlık*’ın ilk sayılarından itibaren Arap alfabesinin Türkçe’ye uyarlanmasıyla ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Bunların en önemlisi Arapça’da yer almayan “ı, ö, ü” seslerine özgü işaretlerin belirlenmesi, yabancı kelimelerin imlâ kurallarının düzenlenmesi, Hamid Nutkî’nin Arap alfabesiyle yazılan kelimelerin doğru okunmasını sağlamak için “Yazı Kaideleri veya İmlâ Kılavuzu” adıyla bir çalışma yapmasıdır. Bu çalışma dergide makaleler halinde yayımlandıktan sonra kitap olarak da neşredil-

miştir. Dergi, yine Türkçe yayın organları arasında imlâ birliğinin sağlanması amacıyla Haziran 2000 ve Eylül 2001 tarihlerinde iki “ortografi” sempozyumuna öncülük etmiştir.

İran’da ve Türk dilinin konuşulduğu ülkeler dışında da çok sayıda okuyucunun ilgisini çeken *Varlık*’ta Azerbaycan Türkçesi edebî dili temelinde İran’da, Türkiye ve Azerbaycan’da anlaşılabilen kelimelerin kullanımına özen gösterilmiş, ayrıca dergi sayesinde dilde bir yenileşme süreci başlatılarak İran’da modern Türk yazı dilinin tekrar canlanmasına çaba gösterilmiştir. Ayrıca *Varlık* dil ve üslup açısından daha sonraki yayınlara örnek olmuş, *Yol, İslâmî Birlik, Dilmaç, Nevîd-i Azerbaycan, Şems-i Tebrîz* dergileriyle üniversite bünyesinde çıkan Türkçe öğrenci dergilerinde ortak bir yazı dilinin kullanılmasını sağlamıştır. Dergide millî birlik ve şuurun oluşmasında dil ve kültürün önemini vurgulayan yazılar geniş yer tutmaktadır. *Varlık*’ın Farsça bölümünde genellikle Türkler’in tarihi, dili ve kültürüyle ilgili asimilasyon politikaları doğrultusunda ileri sürülen iddialara yanıt niteliğinde ilmi çalışmalar yer almaktadır.

2011 yılında 160. sayısı yayımlanan ve her sayısı ortalama 100 sayfadan meydana gelen dergide Türk dili ve lehçelerinin tasnifi; dil bilgisi özellikleri; Türk mitolojisi; *Dîvânü lugâti’t-Türk, Kutadgu Bilig, Nehcü’l-ferâdis, Dîvân-ı Hikmet, Mukaddimetü’l-edeb, Dede Korkut, Bâbürnâme, Kısâ-i Yûsuf* gibi eserlerin tanıtımı ve üzerlerinde yapılan çalışmalar; sözlü ve yazılı Âzerî edebiyatına dair incelemeler ve bölge Türkler’inin kültürel-toplumsal sorunlarıyla ilgili yazılar geniş yer tutmaktadır. Âzerî Türkleri’nin yanı sıra İran’ın değişik bölgelerinde yaşayan Horasan, Halaç, Kaşgay, Türkmen, Sungur, Ebîverdî ve Feriden Türkleri’nin dil, edebiyat, folklor ve hayatıyla ilgili araştırmaların da bulunduğu dergide Yunus Emre, Kadı Burhâneddin, Âşık Paşa, Nesimî, Fuzûlî, Habîbî, Hatayî, Bâkî, Nâilî, Nâmîk Kemal, Tevfik Fikret, Mehmed Âkif Ersoy, Süleyman Nazif, Yahya Kemal Beyatlı, Samed Vurgun, Süleyman Rüstem, Şehriyâr, Bahtiyar Vahapzade gibi klasik ve çağdaş şairlerin eserleri araştırma konusu olmuştur. *Varlık*’ta ayrıca Azerbaycan edebiyatı tarihi, Azerbaycan sözlü edebiyatı, Noam Chomsky’nin dil teorisinin Türkçe’ye uygulanması, Dede Korkut destanlarının ortaya çıkışı ve dil özellikleri, eski Türk şiirinde vezin, şekil ve kafiye, Halaç Türkçesi, Horasan Türkçesi, Sungur Türkçesi, Ebîverdî-